

دانشگاه علامه طباطبایی

دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی

بررسی مفهوم خدا در ادبیات کودکان گروه سنی

الف ناشران برگزیده از ۱۳۷۹-۱۳۸۹

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته علوم تربیتی گرایش آموزش و پرورش پیش از دبستان

استاد راهنما:

دکتر فرخنده مفیدی

استاد مشاور:

دکتر سعید بهشتی

استاد داور:

دکتر حسین اسکندری

دانشجو:

فاطمه اسداله زاده

خرداد ماه ۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده:

پژوهش حاضر به منظور بررسی مفهوم خدا در ادبیات کودکان گروه سنی الف ناشران برگزیده ۱۳۷۹-۱۳۸۹ انجام شده است. جامعه آماری کلیه کتاب های داستان گروه سنی الف، ناشران برگزیده از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۹ می باشد که از این تعداد ۱۳۲ کتاب با استفاده از روش نمونه گیری طبقه ای نسبی به عنوان نمونه انتخاب و مورد بررسی قرار گرفته است. بدین منظور با بهره گیری از روش کیفی از نوع تحلیل محتوا، کتاب های داستان گروه سنی الف در یک دوره ده ساله مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. ابزار گردآوری داده ها چک لیست های محقق ساخته است و اطلاعات با استفاده از تحلیل محتوا به آن ها انتقال یافت. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آمار توصیفی (فراوانی)، درصد فراوانی، جدول و نمودار استفاده شد. نتایج پژوهش نشان می دهد که در داستان های کودکان گروه سنی الف ۱۱۳ مورد به مفهوم خدا، ۱۰۶ مورد به مهربانی، ۷۶ مورد به آیات الهی، ۳۹ مورد یکی بود یکی نبود، و ۲۰ مورد به بخشندگی اشاره شده است. بیشترین فراوانی مربوط به مفهوم خدا ۱۱۳ مورد (۳۱/۹۲٪) بوده است. کمترین فراوانی مربوط به بخشندگی ۲۰ مورد (۵/۶۴٪) بوده است. انتشارات قدیانی و کانون بیشترین میزان توجه را به مفهوم خدا داشته اند. این دو انتشارات ۱۰۹ مورد به مفهوم خدا اشاره کرده اند. انتشارات افق کمترین میزان توجه را به مفهوم خدا داشته و ۵۶ مورد به مفهوم خدا اشاره کرده است.

واژگان کلیدی: خدا، ادبیات کودکان، گروه سنی الف، ناشران برگزیده

فهرست مطالب

فصل ۱:

۴

کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه ۵
- ۲-۱- بیان مسئله ۶
- ۳-۱- اهمیت و ضرورت مسئله ۹
- ۴-۱- اهداف پژوهش ۱۲
- ۵-۱- سؤالات پژوهش ۱۲
- ۶-۱- تعاریف مفاهیم و واژگان اختصاصی ۱۳

فصل ۲:

۱۶

پیشینه پژوهش

- ۱-۲- مقدمه ۱۷
- ۲-۲- بخش اول: مبانی نظری ۱۷
- ۱-۲-۲ ادبیات داستانی ۱۷
- ۲-۲-۲ داستان ۱۸
- ۳-۲-۲ تقسیم بندی داستان ها ۱۹
- ۴-۲-۲ افسانه ها: ۲۱
- ۵-۲-۲ تفاوت داستان و قصه ۲۶
- ۶-۲-۲ مفهوم خدا ۲۸
- ۷-۲-۲ مفهوم خدا و مولفه های آن ۳۱
- ۸-۲-۲ کودک و مفهوم خدا ۳۲
- ۹-۲-۲ خدا و کودک ۳۳
- ۱۰-۲-۲ ناشران بر گزیده ۳۶
- ۳-۲-۲ بخش دوم: پیشینه پژوهش ۴۴

فصل ۳: روش شناسی پژوهش

۴۹

- ۱-۳- مقدمه ۵۰
- ۲-۳- روش پژوهش ۵۰
- ۳-۳- جامعه آماری ۵۰
- ۴-۳- روش نمونه گیری و حجم نمونه ۵۱
- ۵-۳- ابزار اندازه گیری و روش گردآوری داده ها ۵۲
- ۶-۳- روش تجزیه و تحلیل داده ها ۵۲

تجزیه و تحلیل داده ها

- ۱-۴ - مقدمه ۵۷
- ۲-۴ - تجزیه و تحلیل داده ها ۵۸
- ۳-۴ - تجزیه و تحلیل سوال اول پژوهش: ۵۸
- ۴-۴ - بررسی مفهوم خدا در کتاب های داستان انتشارات افق ۱۳۷۹-۱۳۸۹ ..... ۵۹
- ۵-۴ - بررسی مفهوم خدا در کتاب های داستان انتشارات قدیانی ۱۳۷۹-۱۳۸۹ ..... ۶۴
- ۶-۴ - بررسی مفهوم خدا در کتاب های داستان انتشارات کانون ۱۳۷۹-۱۳۸۹ ..... ۷۱
- ۷-۴ - بررسی مفهوم خدا در کتاب های داستان انتشارات مدرسه ۱۳۷۹-۱۳۸۹ ..... ۸۰
- ۸-۴ - تجزیه و تحلیل سوال دوم پژوهش: ۸۸

بحث و نتیجه گیری

- ۱-۵ - مقدمه ۹۱
- ۲-۵ - نتیجه گیری از سوالات پژوهش ۹۱
- ۳-۵ - نتیجه گیری کلی از پژوهش ۹۳
- ۴-۵ - محدودیت های پژوهش ۹۴
- ۵-۵ - پیشنهادهای کاربردی ۹۵
- ۶-۵ - پیشنهادهای پژوهشی ۹۶

منابع و مآخذ

پیوستها

توضیحی پیرامون نماد های بیانگر مفهوم خدا

فهرست جداول

- جدول (۱-۳) جدول شماره ۱-۳ فهرست ناشران و مجموع کتاب های داستان گروه سنی الف از ۱۳۸۹-۱۳۷۹ ..... ۵۱
- جدول (۲-۳) جدول شماره ۲-۳ فهرست کتاب های مورد بررسی گروه سنی الف ناشران برگزیده ۱۳۸۹-۱۳۷۹... ۵۲
- جدول (۱-۴) جدول ۱-۴ فراوانی مفهوم خدا در کتاب های داستان گروه سنی الف انتشارات افق ۵۹
- جدول (۲-۴) جدول ۲-۴ فراوانی مفهوم خدا در کتاب های داستان گروه سنی الف انتشارات قدیانی ۶۴
- جدول (۳-۴) جدول ۳-۴ فراوانی مفهوم خدا در کتاب های داستان گروه سنی الف انتشارات کانون ۷۲
- جدول (۴-۴) جدول ۴-۴ فراوانی مفهوم خدا در کتاب های داستان گروه سنی الف انتشارات مدرسه ۸۰
- جدول (۵-۴) جدول ۵-۴ فراوانی مفهوم خدا در کتاب ها داستان ناشران برگزیده ۸۷
- جدول (۶-۴) جدول شماره ۴-۶ مفهوم خدا در داستان های گروه سنی الف به ترتیب اولویت از نظر میزان توجه ۸۸

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه

کودکی اولین و مهم ترین دوره زندگی آدمی است. در این دوره کودک برای نخستین بار با طبیعت رابطه برقرار می کند ، روابط اجتماعی خود را بنا می نهد و به مفهومی از خود دست می یابد. از آنجا که در این دوره ساختار شخصیتی و رفتاری انسان بنیان گذاشته می شود و دوران کودکی را دوران سرنوشت ساز و مثبت دانسته اند.(مفیدی، ۱۳۸۳)

مفهوم خدا تقریباً از اولین مفاهیم مذهبی است که در ذهن هر کودکی شکل می گیرد. اما باید اشاره کرد آنچه مشاهده شده و می شود این است که والدین و مربیان در امر آموزش دین و تربیت مذهبی و دینی و در پاسخگویی به سؤالات کودکان درباره خداوند باریتعالی روش سنتی در پیش می گیرند و بدون توجه به سطح ذهنی و ظرفیت درونی کودکان پیرو یکسری دستورالعمل ها و ضوابط دستوری که خود لازم و ضروری می دانند هستند، در برابر سؤالات کوچک اما بسیار عمیق کودکان پاسخ های بسیار زیاد و سطحی تحویل کودک داده و به اصطلاح می خواهند کودکی با ایمان و مؤمن تربیت کنند غافل از اینکه آیا مطالب ارائه شده در سطح درک و فهم کودک می باشد یا خیر؟ در واقع بزرگسالان از این موضوع غافل هستند که کودک آنها در توانایی و ظرفیت ذهنی هم از نظر کمی و هم از نظر کیفی ما بزرگسالان متفاوت هستند . آنها به جای آنکه زمینه مفاهیم مذهبی را در کودک مهیا کنند کودک را با مسئله پذیرش این مفاهیم مواجه می کنند . (شیخی ساری، ۱۳۸۷)

در دنیای امروز کودک خرد سال جایگاه بسیار مهمی دارد. رفاه فیزیکی و روان شناختی او از توجه بی سابقه والدین و جامعه برخوردار است. (مفیدی، ۱۳۸۳)

کتاب به عنوان مهم ترین ابزار و رسانه ای که انسان با آن سر و کار دارد در جهان امروز مطرح است و از ابزار مهم انتقال مفاهیم به کودکان است . حال باید به بررسی سهم کتاب در انتقال جنجال برانگیزترین مفهوم مذهبی «خدا» به کودکان پرداخت.

۲-۱ بیان مسئله

بررسی مفهوم خدا در ادبیات کودکان گروه سنی الف ناشران برگزیده در یک بازه زمانی ده ساله مسئله ای است که پژوهشگر در پژوهش خود با آن روبروست. در بیان مسئله به بررسی این موضوع می پردازیم.

خداشناسی، مهم ترین اصل اعتقادی و پایه دیگر اعتقادات شخص مسلمان است. حکیمان اسلامی خداشناسی را "برترین علم به برترین معلوم" معرفی کرده اند. شناخت هر موجود از دو راه شخصی و کلی امکان پذیر است. موجودات نیز یا محسوس و یا غیر محسوسند. شناخت شخصی موجودات محسوس، از راه شناخت حضوری و شهودی است؛ اما شناخت کلی که به نحو حصولی است می تواند به موجودات محسوس و غیر محسوس تعلق گیرد. شناخت حضوری، بدون وساطت صورت ها و مفاهیم ذهنی و متضمن ادراک مستقیم معلوم است؛ در حالی که در شناخت کلی حصولی، مفاهیم ذهنی واسطه شناسایی اند. در این نوع شناخت اولاً و بالذات به ماهیت کلی معلوم و ثانیاً و بالعرض به افراد و مصادیق خارجی آن تعلق می گیرد. شناخت خدای متعال نیز گاه به نحو شخصی و گاه به نحو کلی است. شناخت شخصی و حضوری حق تعالی نیز به نحو فطری نیمه آگاهانه است که امری غیر اکتسابی و مقتضای نوع آفرینش آدمی است؛ لذا عام و فراگیر می باشد و آیات "فطرت" و "میثاق" (۳۰ و ۱۷۲ سوره های روم و اعراف) بر این نوع خداشناسی دلالت دارند. یا به نحوی حضوری و اکتسابی است که پس از طی مراحل خودسازی و تهذیب نفس و قطع تعلق از غیر خدا و تمرکز فکر در درون حاصل می شود. (بهشتی، ۱۳۸۶)

مفهوم خدا، از مهم ترین و اساسی ترین مفاهیمی است که انسان از بدو تولد با آن روبروست. خدا به عنوان آفریننده انسان و جهان هستی از دیرباز مورد توجه بشر بوده و یکی از مهمترین دغدغه های زندگی او را تشکیل می دهد. این مفهوم با توجه به نوع آفرینش آدمی و حس پرستشی که بالذات در وجود هر انسانی به ودیعت نهاده شده است، در هر عصر و در میان هر قومی به شکلی خاص تجلی یافته است. آموزش این مفهوم از بدو تولد مورد توجه بوده است و در هر دوره سنی با توجه به مقتضیات و توانایی های خاص آن دوره اشکال مختلفی به خود می گیرد. در سال های آغازین و اولیه کودکی اطرافیان سعی بر آموزش این مفهوم به صورت عینی و ملموس دارند، خدا نامی است که در پاسخ به برخی ابهامات کودک در مورد خودش، اطرافیان و محیط دور و برش آورده می شود. رفته رفته با افزایش سن و کسب توانایی های ذهنی کودک و قابلیت تفکر

انتزاعی این مفهوم از حالت عینی و ملموس به حات انتزاعی تغییر شکل داده و هر فرد با توجه به جهان بینی خاص خودش تعریفی شخصی و فردی از خداوند دارد که میزان عینیت و یا انتزاعی بودن آن با تعریف فرد مشخص می شود.

فطرت انسان با عشق و پرستش سرشته شده است؛ یعنی در هر زمان و مکان که بشری وجود داشته است عشق و پرستش بوده است. گو اینکه پرده جهل و غفلت برخی افراد را از معبود حقیقی دور می ساخته، اصل پرستش پیوسته ثابت و پایدار مانده است. تلاش تربیتی پیام آواران الهی و پیشوایان معصوم و عارفان بلند پایه این بوده است که پرده جهل و غفلت را از برابر دیدگان آدمیان برگیرند و او را به سوی معبود حقیقی هدایت کنند و عبودیت و بندگی خدا را به او به منزله یک دستورالعمل کلی تفهیم نمایند. بنابراین عبودیت از اصول بنیادین تعلیم و تربیت اسلامی است. (بهشتی و دیگران، ۱۳۷۹، صص ۲۲۰ و ۲۲۱)

کودکی از مهم ترین و حساس ترین مراحل زندگی هر انسانی به شمار می رود. کودکان در در رفع نیازهای روحی و اعتقادی خود همچون نیازهای جسمانی وابسته به والدین و دیگر انسانها می باشند. کودک محصول تربیت والدین و محیط اجتماعی ای است که در آن رشد و نمو می یابد و در قالب یک نظام تربیتی خاص به انتقال این ارزش ها می پردازد. بی شک آموزه های فرهنگی، اجتماعی، اعتقادی، مذهبی و... والدین در شکل گیری شخصیت کودک نقشی اساسی دارند. جامعه نیز در شکل گیری و انتقال این ارزش ها به کودک نقشی کم و بیش یکسان و گاه برابر با والدین ایفا می کند. مهم ترین ویژگی ای که انسان را از دیگر موجودات هستی متمایز می کند قدرت تفکر اوست.

تفکر از مختصات آفرینش انسان و آمیخته با سرشت او، موهبتی است که خدای متعال به وی ارزانی داشته است. هیچ دستگاه و نظام تربیتی ای نمی تواند اصل تفکر را که امری ذاتی و فطری است به متربی ببخشد. بیشترین کاری که نظام های تربیتی انجام می دهند آن است که این موهبت ارجمند الهی را که در اوان طفولیت در حالت بالقوه است به فعلیت درآورده و در جهات خاصی هدایت کنند. (بهشتی، ۱۳۸۶، صص ۱۵۱ و ۱۵۲)

نخستین و مهم ترین حوزه نظری تفکر، حوزه "خداشناسی" است. شناخت حصولی خداوند از ساده ترین راه یعنی "تفکر در آیات الهی" یا "راه حس و علم" تا پیچیده ترین راه یعنی "تفکر عقلانی محض" را در برمی گیرد. (بهشتی، ۱۳۸۶، صص ۱۹۲)

با توجه به توانایی تفکر و مهم ترین حوزه تفکر که خداشناسی است و اهداف خاص

نظام‌های تربیتی در جوامع مختلف، بدون تردید انتقال و آموزش این مفهوم در سرلوحه اهداف نظام‌های تربیتی علی‌الخصوص نظام‌های تربیتی اسلامی قرار دارد. در عصر حاضر با گسترش جوامع و تخصصی‌تر شدن مشاغل نظام‌های تربیتی از اهمیت روز افزونی برخوردار گردیده‌اند تا جایی که ضرورت و اهمیت آموزش به قدری است که کودکان را از همان سنین ابتدایی به آموزش فرا می‌خوانند.

امروزه اهمیت و ضرورت آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان بیش از گذشته مورد نظر است، افزایش روز افزون متقاضیان این دوره، نیاز والدین شاغل و نیاز جامعه ضرورت تهیه برنامه کیفی و غنی را در این دوره نشان می‌دهد. (مفیدی، ۱۳۷۹)

کتاب به عنوان یکی از مهم‌ترین رسانه‌ها، در انتقال مفاهیم آموزشی، ارزش‌های اعتقادی، فرهنگی، اجتماعی و... نقشی اساسی ایفا می‌کند و از دیر باز تا کنون در جوامع از ارزش فراوانی برخوردار بوده به طوری که سطح مطالعه به عنوان یکی از شاخصه‌های رشد اجتماعی جوامع محسوب می‌شود. کتاب‌ها به اشکال مختلفی طبقه‌بندی می‌شوند: درسی، غیر درسی، داستانی، شعر و... یکی از این تقسیم‌بندی‌ها تفکیک کتاب‌ها به کتاب‌های درسی و غیر درسی است. در نظام آموزشی کشور ما که یک نظام متمرکز است کتاب‌های درسی با اهدافی مشخص و از قبل تعیین شده تدوین و در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرند، در صورتی که کتاب‌های غیر درسی با موضوعات مختلف در اختیار مخاطبان خاص خود قرار می‌گیرد و وجه تمایز آن‌ها با کتاب‌های درسی در انتخاب و گزینش آزاد آن توسط مخاطب است. کتاب‌های داستان یکی از انواع کتاب‌هایی است که در گروه‌های سنی مختلف در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. امروزه ادبیات کودکان به عنوان یک حوزه تخصصی با مخاطبان خاص به انتقال مفاهیم مختلف به مخاطبان خود به روش‌های مستقیم و غیر مستقیم می‌پردازد.

در طبقه‌بندی کتاب‌های کودک، گروه سنی الف به کودکان ۶ و ۷ سال اطلاق می‌شود. که در نظام آموزشی کشور ما در دوره پیش از دبستان و اول ابتدایی می‌باشند.

همچنین ناشران برگزیده، ناشرانی هستند که به انتخاب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در نمایشگاه بین‌المللی کتاب برگزیده شده‌اند.

۳-۱ اهمیت و ضرورت مسئله

سال‌های کودکی، مناسب‌ترین موقعیت برای تربیت است؛ زیرا زمینه برای پذیرش مساعد است. در این مرحله از تربیت، پرورش فطرت، اهمیت بسیاری دارد؛ زیرا سادگی و عصمت کودک همراه با فطرت پاکش در سازندگی آینده او نقش ویژه‌ای ایفا می‌کند.
امام صادق(ع) می‌فرماید:

حضرت موسی(ع) در نیایش خود با پروردگار عرض کرد: بهترین اعمال کدام است؟ خداوند خطاب فرمود: محبت به کودکان زیرا آنان بر فطرت توحید آفریده شده‌اند.
(المجلسی، ۱۳۸۷، ص ۹۷)

خداجویی یکی از گرایش‌های انسان است که ناشی از کمال جویی اوست. خداوند خیر محض و کمال مطلق است و حتی علم به او جزء دانش‌های فطری است که انسان بدون نیاز به برهان و تنها با متنبه شدن به وجود او اذعان می‌کند. (بهشتی و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۹۰)
استعداد دینی، استعدادی اصیل در انسان است و آن را به حس تقدیس و حس پرستش تعبیر می‌کنند. حس پرستش یک حقیقت مافوق منزه است که انسان می‌خواهد در مقابل او خضوع و خشوع کند، با او مناجات نماید و او را تقدیس کند. (مطهری، ۱۳۷۲، ص ۶۹)
از آنجا که خدا مهم‌ترین مفهوم مذهبی است که در ذهن کودک شکل می‌گیرد، سؤالاتی که کودکان درباره این مفهوم از بزرگسالان می‌پرسند به دفعات تکرار می‌شود و والدین و معلمان هر روز در معرض سؤالاتی از این قبیل قرار می‌گیرند. چگونگی پاسخ‌دهی بزرگسالان به این سؤالات می‌تواند نقشی بسیار تعیین‌کننده در تصور ذهنی و برداشت کودک از مفهوم خدا داشته باشد.

در این قسمت به بررسی نظریات برخی از صاحب‌نظران می‌پردازیم:
از نظر فارابی آموزش عقاید صحیح و اعتقاد به آن‌ها، عقایدی همچون اعتقاد به خدا، عقل فعال، جهان آخرت، سعادت و راه وصول به آن از طریق شناخت افعال و اعمالی که به سعادت منتهی شود از اهداف تعلیم و تربیت است و از طرف دیگر بدون باور به مبدا نخستین هستی فرد نمی‌تواند به سعادت واقعی برسد. همچنین تنها اعتقاد صرف نمی‌تواند کسی را سعادت‌مند کند بنابراین علاوه بر تعلیم تادیب نیز که متناسب با عقیده است ضروری می‌شود.
اخوان الصفا در نظریات خود به مراحل رشد شناختی در آموزش مفاهیم تاکید داشته‌اند

کار آنها همپای کار پیازه در روان شناسی است. آنان معتقدند برای آن که تعلیم مفیدتر و موثرتر صورت پذیرد باید از محسوسات آغاز کرد؛ زیرا امور محسوس به فهم متعلم نزدیک ترند. در نتیجه معتقدند مراحل مقدماتی آموزش یک علم را باید با تلقین اطلاعاتی آغاز کرد که کودک تنها با تلقین و پذیرش با آنها مواجه شود و سپس در رتبه های بالاتر به تحقیق و موشکافی آن مسائل بپردازد. این نکته منحصر به تعلیم نیست بلکه در موضوع باورهای اعتقادی نیز باید از تقلید آغاز کرد و آنگاه به تحقیق برای رسیدن به ایمان قلبی راسخ پرداخت. (فتحعلی خانی و دیگران، ۱۳۷۷، ص ۲۲۵)

از منظر روان شناسی، ژان پیازه (۱۹۸۰-۱۸۹۶) با ارائه نظریه ای در خصوص تحول ذهنی کودک باب تازه ای را برای مطالعات روان شناسی گشود و در زمینه رشد شناختی چهار دوره ارائه نمود:

۱- دوره حسی - حرکتی (از تولد تا ۲ سالگی)

۲- دوره پیش عملیاتی (از ۲ تا ۶ سالگی)

۳- دوره عملیات عینی (از ۷ تا ۱۱ سالگی)

۴- دوره عملیات انتزاعی (از ۱۲ سالگی تا بزرگسالی) (سیف کدیور و دیگران، ۱۳۸۱)

کودک در دوره حسی - حرکتی مفهومی از خدا را درک نمی کند زیرا او جهان را با حواس و حرکت خود می شناسد و هر چه از دایره حس او بیرون باشد از نظر او وجود ندارد. او در این مرحله با رسیدن به مفهوم پایداری شی فقط به مفهوم فقدان پی می برد، یعنی می فهمد هر آنچه خارج از دید او باشد نیز وجود دارد. (احدی و بنی جمالی، ۱۳۷۹ نقل از شیخی ساری) در دوره پیش عملیاتی نیز کودک درک درستی از مفهوم خدا ندارد و درک او سطحی است. کودکان بین ۳ تا ۵ ساله در مراسم دینی شرکت می کنند و دعاهایی ساده را به زبان می آورند و معمولاً برای عروسک های خود از خدا چیزی می خواهند. (شیخاوندی، ۱۳۸۶) اما در دوره عملیات عینی بر خلاف دوره قبل کودک از مفهوم خدا درک بهتری دارد زیرا او اکنون به مفهوم نگهداری ذهنی دست یافته است. (اسکندری، ۱۳۷۰) کودک ۶ ساله خدا را به عنوان خالق چیزهای خوب می شناسد و از ۶ تا ۹ سالگی درک وی آرام آرام روشن تر می گردد. در این دوره کودک این سؤال را مطرح می کند، اگر خدا وجود دارد چرا ما او را نمی بینیم؟ (شیخاوندی، ۱۳۸۶)

سرانجام از دیدگاه پیازه در مرحله آخر، یعنی مرحله عملیات انتزاعی است که کودک به مفهوم درستی از خدا می رسد و درک می کند که آنچه را نمی بیند نیز وجود دارد. (اسکندری، ۱۳۷۰)

لارنس معتقد است که مفهوم خدا، دانش شناختی اشخاص از خداست، دانش شناختی که از طریق آموزش کلامی به وسیله والدین، دوستان و اطرافیان حاصل می شود و به عبارتی یک تعریف عقلانی از خداست. (اسکندری، ۱۳۷۰)

ریزوتو^۱ معتقد است نمادها و نشانه های خدا، مفهوم خداوند می باشند و مفهوم خدا همه آن چیزهای است که ما یاد گرفته ایم، خوانده ایم و یا در این زمینه به ما ارائه شده است. در واقع توصیفی از خدا به وسیله لغات نمادها و نشانه ها و آنچه که محیط اجتماعی ما و فرهنگ و خود فرهنگ هایمان به ما آموخته اند. این مفهوم نتیجه آموزش های متنوعی است که ما دریافت کرده ایم و این آموزش ها کم و زیاد شده و سرانجام به صورت یکپارچه ای مفهوم خدا را شکل داده است. مفهوم خدا انعکاس پاسخ های اجتماعی است که افراد به سوالات دینی می دهند در حالیکه تصور از خدا انعکاس باورهای شخصی است. (اسکندری، ۱۳۷۰)

همه متخصصان بر این نکته تأکید می کنند که بیشترین میزان یادگیری انسان در سال های نخستین زندگی اوست. قصه ها و داستان ها علاوه بر اینکه کودک را جلب و او را سرگرم می کند و کنجکاویش را بر می انگیزد برای پر بار ساختن زندگی او نیروی تخیلش را به فعالیت وادارد و به وی کمک می کند تا فهم خود را گسترش دهد و هیجان هایش را بشناسد و در همان حال برای مسائلی که سردرگمش کرده اند راه حل هایی بیابد. قصه ها و داستان های مناسب به عنوان یکی از تأثیر گذارترین روایات بر ذهن کودک اثر می گذارد. چرا که روایات در تمام زندگی ریشه دوانده اند. (محمدخانی، ۱۳۸۴)

بی توجهی به ارائه یک تعریف مناسب و در خور فهم کودک از خدا و نادیده گرفتن مهم ترین مفهوم مذهبی در ادبیات کودکان سبب بر هم زدن آرامش، تعادل و اطمینان کودکان می شود و آن ها را دچار اشتباهاتی می سازد که در درک آتی و تصور آن ها از خدا و مفهوم خدا اثر می گذارد. لذا این پژوهش برای بیان چگونگی پرداختن به مفهوم خدا در ادبیات کودکان ضروری به نظر می رسد.

^۱ Rezoto

۴-۱ اهداف پژوهش

الف) هدف کلی:

بررسی فراوانی مفهوم خدا در کتابهای داستان گروه سنی الف ناشران برگزیده از سال ۱۳۷۹ تا سال ۱۳۸۹ (ده سال اخیر)

ب) هدف ویژه:

اولویت بندی نمادها و مولفه هایی که بیانگر مفهوم خدا در کتابهای داستان ناشران برگزیده گروه سنی الف می باشند.

۵-۱ سؤالات پژوهش:

الف) سوال اصلی:

فراوانی مفهوم خدا در ادبیات کودکان (کتاب های داستان) گروه سنی الف ، ناشران برگزیده وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به چه میزان است؟

ب) سوال فرعی:

اولویت بندی نمادها و مؤلفه هایی که به تعریف مفهوم خدا در کتاب های داستان کودکان گروه سنی الف می پردازند به چه صورت است ؟

۶-۱ تعاریف مفاهیم و واژگان اختصاصی:

۱- خدا:

امام علی(ع) در تعریفی جامع اینگونه می فرماید: "وجودی است که سابقه عدم بر او نیست؛ با همه چیز است؛ اما نه اینکه قرین آن باشد و مغایر با همه چیز است؛ اما نه این که از آن بیگانه و جدا باشد. انجام دهنده است اما نه به این معنا که حرکات و ابزاری داشته باشد بیناست حتی در آن زمانی که موجود قابل رویتی وجود نداشت. (بهشتی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۵)"

۲- ادبیات کودکان:

گونه ای از ادبیات است که جدا سازی آن از بخش های دیگر ادبیات با مخاطبان آن شناخته می شود. ادبیات کودکان هنگامی پدید آمد که بزرگسالان متوجه شدند کودکان و نوجوانان به سبب گنجایش شناختی و ویژگی های رشدی خود آمادگی پذیرش متن های سنگین را ندارند و به متن هایی نیاز دارند که پاسخگوی دوره رشد آنها باشد. (ویکی پدیا، ۲۰۱۰)

۳- نمادهای بیانگر مفهوم خدا:

برای انتقال هر مفهومی به کودک و شناخت آنها بهتر است از الگوهای نمادین استفاده کرد. به کار گیری تجسم موجودات خارجی که نشانگر احساسات خوب و بد درونی انسان باشند، این مفاهیم را برای آنها قابل درک می کند. به عنوان مثال برای توصیف خدا در نزد کودک، از افرادی که کودک او را مهربان و دوست داشتنی می پندارند (مثل پدر بزرگ و یا غیره) الگوسازی و نمادسازی کرده و به او بگویید که خدا مثل پدر بزرگ است مهربان و دوست داشتنی و حتی مهربانی خدا از پدر بزرگ هم بیشتر است. (کانون گفتگوی قرآنی، ص ۱، ۱۳۸۹)

قبل از هر چیز ذکر این نکته ضروری است که نماد هایی که در این پژوهش توسط پژوهشگر مورد بررسی قرار گرفته اند با توجه به تعریف خدا در کتاب های داستان برگزیده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند.

نمادهایی که در این پژوهش بیانگر مفهوم خدا در ادبیات کودکان می باشند عبارتند از:

۱- یکی بود، یکی نبود

۲- خدا

۳- بخشندگی

۴- مهربانی

۵- آیات الهی

- یکی بود، یکی نبود:

یک عبارت فلسفی است یکی بود از نظر فلسفی به خداوند که قدیم زمانی است (یعنی همیشه وجود داشته است و زمانی نبوده و نیست که وجود نداشته باشد) اطلاق می گردد. و از مولفه هایی است که بیانگر مفهوم خداوند می باشد. در این پژوهش هر جا که این عبارت به کار رفته باشد به عنوان یک واحد مورد شمارش قرار می گیرد.

- خدا:

متداولترین نام برای آفریدگار جهان و انسان ها، یک قدرت مافوق بشر، قادر مطلق. در پژوهش حاضر نام خدا، شکر گزاری از خدا، دعاها و عبادات به درگاه الهی موجود در پژوهش شمارش می شود و پیام و تصاویر کتاب های داستان نیز بررسی و اطلاعات مورد نظر ثبت می گردد.

- صفات خداوند:

از بارزترین صفات الهی بخشنده و مهربان است که اغلب کودکان خداوند را با این دو صفت برجسته می شناسند. قرآن کتاب آسمانی ما در آغاز با نام خدایی که بخشنده و مهربان است آغاز می شود. رحمان و رحیم همان بخشنده و مهربان است. که اولی بیانگر رحمت عام الهی به همه موجودات و دومی بیانگر رحمت ویژه الهی به انسان است. (قرائتی، ۱۳۸۴، ص ۳۵)

- بخشنده:

عطا کننده کسی که می بخشد و داد و دهش بسیار می کند. (عمید، ۱۳۵۹، ص ۱۹۹)
یکی از برجسته ترین صفات خداوند که نمودهای آن به صورت عینی و ملموس در کتاب های داستانی موجود است. همان طور که گفته شد می بایست در انتقال این مفاهیم به

کودکان از نماد و الگو سازی بهره جست و به انتقال این مفاهیم در قالب انسانی پرداخت. در این پژوهش بخشش انسان به انسان، انسان به حیوان و حیوان به حیوان و... و همچنین پیام ها و تصاویری که حاکی از این امر است بررسی و ثبت می گردد. و هر کدام به عنوان یک واحد مورد شمارش قرار می گیرند.

- مهربان:

با مهر و محبت (عمید، ۱۳۵۹، ص ۱۰۰۹) یکی دیگر از صفات خداوند که بیانگر مفهوم خدا می باشد. مهربانی یکی از صفاتی است که کودک در زندگی روزمره خود و با توجه به محیطی که در آن رشد و نمو می یابد با آن روبرو می شود. بسیاری از کودکان در ارتباط با والدین، همسالان، مربیان و افرادی که با آنها به طور روزمره در ارتباطند مهربانی را به درجات متفاوت تجربه می کنند. در این پژوهش مهربانی در قالب انسانی (انسان به انسان، انسان به حیوان و دیگر موجودات) و موجودات جاندار دیگر (با توجه به وجود حیوانات سخنگو در داستان های گروه سنی الف) و... و همچنین پیام ها و تصاویر حاکی از این امر مورد بررسی و ثبت قرار و هریک به عنوان یک واحد مورد شمارش قرار می گیرند.

- آیات الهی:

"و له من فی السموات و الارض کل له قانتون"

از آن اوست هر چه در آسمان ها و زمین است و همه فرمانبردار او هستند. (سوره روم، آیه ۲۶)

انسان در روی زمین انواع مختلف جانوران و گیاهان را مشاهده می کند که هر یک به نوبه خود دلیل بارزی بر هست پروردگار است. خداست که با میانجیگری کوه ها و دریاها و آسمان ها سخن می گوید و این بانگ اوست که از مناظر زیبای طبیعت و مرغزارهای سرسبز و خرم پر از وحوش و طیور برخاسته، گوش جانم را می نوازد. (مونسما، ۲۰۰۸، ص ۱۰۱) مخلوقات و زیبایی های جهان طبیعت که به صورت عینی و ملموس در کتابهای داستان به آنها اشاره شده اشاره کننده و بیانگر قدرت و عظمت الهی می باشند و غیر مستقیم به خداوند اشاره می کنند. در این پژوهش آیات الهی و همچنین هر آنچه از تصاویر و پیام کتاب های داستان که در بردارنده این مهم می باشند مورد بررسی و ثبت قرار می گیرد. و هر یک از آنها به عنوان یک واحد مورد شمارش قرار می گیرد.

۴- ادبیات کودکان:

این عنوان معمولاً به مجموعه آثاری اطلاق می شود که برای مطالعه اطفال و نوجوانان و به منظور سرگرمی و آموزش آنان فراهم شده ، به معنای وسیعتر و درست تر آثاری که از لحاظ لفظ و تعبیر متناسب با سنین مختلف کودکان و نوجوانان باشد در زمره این ادبیات است . (مصاحب ، ۱۳۶۰) در این پژوهش منظور از ادبیات کودکان کتابهای داستانی می باشند.

۵- گروه سنی الف:

پیش از دبستان و سال اول دبستان ۶ و ۷ سال (حجازی، ۱۳۸۳)

۶- ناشران برگزیده:

برخی از ناشرانی که به انتخاب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۹ به عنوان ناشر برگزیده انتخاب شده اند : کانون پرورش فکری کودک و نوجوان، انتشارات مدرسه، قدیانی ، و افق

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه پژوهش